

Сергій СТЕПАНОВ,

Національна академія Державної прикордонної служби
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

СПЕЦІАЛЬНІ УМІННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЯК СКЛАДОВА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті автор розглядає спеціальні уміння ідентифікації як важливу складову готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності, зміст яких обумовлений цілями і завданнями роботи пунктів пропуску через державний кордон. С. Степанов доводить, що належне здійснення ідентифікації є передумовою ефективного і надійного прикордонного контролю осіб, транспортних засобів та вантажів, які перетинають державний кордон. Автор розкриває вимоги до спеціальних умінь ідентифікації офіцера-прикордонника, що закріплені у відповідних законах і нормативних актах і визначають необхідність виконання завдань щодо ідентифікації осіб й транспортних засобів, та доходить висновку, що ідентифікаційні уміння офіцера-прикордонника ґрунтуються на знаннях, його особистісній спрямованості успішно виконувати ідентифікаційну діяльність у пунктах пропуску.

***Ключові слова:** офіцер-прикордонник, ідентифікація, уміння, паспортний контроль, професійна діяльність.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Необхідність формування у майбутніх офіцерів-прикордонників спеціальних умінь ідентифікації стала нагальною порівняно недавно. За радянських часів охорону кордону здійснювали прикордонні війська, які входили до системи органів державної безпеки. Вони виконували насамперед службово-бойову діяльність, основними формами якої були нагляд, попередження перекриття напрямків руху порушників кордону, переслідування, блокування району, пошук, оточення і затримання. Ключовими при цьому були насамперед тактичні та маневрові уміння прикордонників.

Після набуття Україною незалежності, хоча Прикордонні війська тривалий час і залишалися військовою структурою, було розбудовано мережу пунктів пропуску через державний кордон. З 1 серпня 2003 р., коли

Прикордонні війська було реформовано у правоохоронний орган із відповідними повноваженнями – Державну прикордонну службу України, змінилася ідеологія охорони державного кордону. Першочерговим було визначено завдання становлення сучасного прикордонного відомства як правоохоронного органу, діяльність якого ґрунтуватиметься на базових стандартах Європейського Союзу.

З 2014 р. «гібридна» війна на сході країни, інші загрози її територіальній цілісності, незалежності та існуванню, небезпека сепаратизму, міжнародний тероризм, активізація контрабанди зброї та засобів терору, наркобізнесу, нелегальної міграції, а також загроза незаконного розповсюдження зброї масового ураження та екологічно небезпечних речовин зумовили необхідність удосконалення системи безпеки державного кордону, зокрема і у пунктах пропуску [6]. Йдеться про необхідність новітнього технічного оснащення пунктів пропуску та підвищення ефективності роботи прикордонників щодо ідентифікації осіб та транспортних засобів, що перетинають державний кордон у пунктах пропуску.

Сьогодні досить часто багато осіб перетинають державний кордон за підробленими паспортами, приховують свої справжні прізвища та належність до громадянства, маскують зовнішність, виготовляють підроблені документи та використовують чужі. Це робить майже кожен четвертий затриманий порушник законодавства про державний кордон. Такий вид порушень найбільш складний для виявлення, оскільки порушники спеціально підбирають схожу за зовнішністю фотокартку в паспорті, дещо змінюють свою зовнішність. У деяких випадках остаточне рішення про належність прикордонного документа особі можна прийняти тільки після детального вивчення [2, с. 9].

Зазначені обставини обумовлюють необхідність належної організації процесу ідентифікації у пунктах пропуску, формування у майбутніх офіцерів-прикордонників ідентифікаційних умінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення зазначеної проблеми та на які опирається автор. На сьогодні

проблеми ідентифікації особистості є предметом зацікавлення соціальної психології, криміналістики та власне прикордоннології. Зокрема у соціальній психології Т. Парсонс, Р. Мертон, П. Бурдьє, Р. Дженкінс використовують категорію «соціальна ідентифікація» для позначення і вивчення входження людини в систему суспільних відносин, для позначення механізмів соціалізації та персоналізації. Через процес ідентифікації, об'єднання себе з іншим індивідом або групою, на думку вчених, людина опановує певні соціальні статуси та ролі, засвоює та приймає норми, цінності, зразки поведінки групи.

Проблеми ідентифікації людини ґрунтовно вивчає і криміналістика. Одним з перших термін «ідентифікація» використав А. Бертільйон. Пізніше теорію криміналістичної ідентифікації розвинули А. Вінберг, М. Терзієв, Б. Шевченко, В. Колдін, В. Колмаков, М. Селіванов та ін. Сьогодні дослідники (І. Когутич, М. Салтевський, М. Скригонюк, В. Пясковський, Ю. Черноус, А. Іщенко та ін.) трактують криміналістичну ідентифікацію як процес порівняльного дослідження об'єктів, пов'язаних із подією, що розслідується, для вирішення питання щодо їхньої тотожності [3, с. 31]. Учені підкреслюють, що криміналістична ідентифікація має велике значення у слідчій діяльності, так як розкриття й розслідування злочинів тією чи іншою мірою пов'язане з ідентифікацією.

Військові педагоги вивчають питання формування спеціальних умінь ідентифікації у майбутніх офіцерів-прикордонників у контексті загальної проблеми формування їх професійної компетентності та підготовки до професійної діяльності (С. Білявець, Л. Балагур, Р. Мішенюк), підготовки майбутніх до роботи у пунктах пропуску та використання технічних засобів прикордонного контролю (О. Войцехівський, О. Кирилюк, Ю. Кузь), формування необхідних особистісних якостей та здатностей, зокрема професійної спостережливості (О. Трембовецький) та уміння інтерпретувати невербальну поведінку особистості, яка займається протиправною діяльністю (С. Олексієнко).

Проте на сьогодні досліджено лише окремі аспекти проблеми формування у майбутніх офіцерів-прикордонників умінь ідентифікації. Нагальною є необхідність дослідження педагогічних умов формування у майбутніх офіцерів-прикордонників спеціальних умінь ідентифікації з урахуванням усього циклу навчальних дисциплін, що вивчають особливості прикордонного контролю в пунктах пропуску.

Метою статті є висвітлення особливостей спеціальних умінь ідентифікації як складової готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливість спеціальних умінь ідентифікації для офіцера-прикордонника обумовлена особливостями професійної діяльності у пунктах пропуску, завданнями й характером паспортного контролю. Відповідно до статті 2 Закону України «Про Державну прикордонну службу», здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна, а також виявлення і припинення випадків незаконного їх переміщення є однією з важливих функцій Державної прикордонної служби [4].

Спеціальні уміння ідентифікації необхідні офіцеру-прикордоннику з огляду на завдання, що покладаються на Державну прикордонну службу, зокрема здійснення прикордонного контролю і пропуску в установленому порядку осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна за наявності належно оформлених документів після проходження ними митного та за потреби інших видів контролю, а також реєстрація іноземців та осіб без громадянства, які в установленому порядку прибувають в Україну, та їх паспортних документів у пунктах пропуску через державний кордон.

У Законі України «Про Державну прикордонну службу України» у статті 19 зазначено, що прикордонний контроль здійснюється щодо осіб, які перетинають державний кордон; транспортних засобів, що перевозять через державний кордон осіб та вантажі; вантажів, що переміщуються через

державний кордон, та передбачає перевірку документів, огляд осіб, транспортних засобів, вантажів; реєстрацію іноземців, осіб без громадянства та їх паспортних документів у пунктах пропуску через державний кордон [5].

Таким чином, для виконання усіх зазначених завдань офіцери-прикордонники повинні мати належний рівень спеціальних умінь ідентифікації. Особливості спеціальних умінь ідентифікації, зміст готовності майбутнього офіцера-прикордонника до здійснення ідентифікації у пунктах пропуску обумовлений цілями, завданнями й характером його професійної діяльності.

Установлення належності паспортного документа особи – одне з найбільш складних завдань при здійсненні прикордонного контролю. У переважній більшості випадків ідентифікація особи під час перевірки документів осіб, що перетинають державний кордон, здійснюється за зовнішністю. Головною складовою часткового процесу встановлення належності документа пред'явникові є фотопортретна ідентифікація, тобто визначення відповідності обличчя пред'явника його зображенню на фотокартці в документі. Від уміння прикордонників, які несуть службу в пунктах пропуску, виявити невідповідність між обличчям пред'явника і його зображенням на фотокартці в паспорті, залежить кількість виявлених осіб, які намагалися перетнути державний кордон з документами, що їм не належать, і це в свою чергу забезпечує надійність охорони державного кордону.

В умовах перевірки документів фотопортретна ідентифікація становить певну складність, яка обумовлюється низкою обставин: обмеженість часу перевірки документів (як правило, на ідентифікацію відводиться 10-20 сек.); вікові зміни зовнішності пред'явника порівняно із зображенням на фотокартці, зміна зачіски, використання засобів косметики, низька якість фотографії та ін. Незважаючи на зазначені труднощі, фотопортретну ідентифікацію офіцер-прикордонник може провести досить швидко й точно, якщо буде теоретично та практично підготовлений.

Насамперед йдеться про необхідний рівень знань з питань ідентифікації. Офіцер-прикордонник повинен знати нормативно-правову базу, яка

регламентує здійснення прикордонного контролю, особливості організації та здійснення реєстрації іноземців. Важливе значення мають також щодо використання технічних засобів прикордонного контролю, щодо призначення, основних тактико-технічних характеристик та можливостей технічних засобів і спеціальної техніки прикордонного контролю.

Щодо паспортного контролю офіцер-прикордонник повинен знати технологію виготовлення паспортних документів, їх склад, способи друку, фарби, які застосовуються; основні способи поліграфічного захисту та оптично-змінними засобами; способи персоніфікації паспортних документів; особливості виготовлення та зчитування електронних документів та пластикових карток; основні способи фальсифікації документів, їх ознаки та методику виявлення; захисні елементи візи України, її компоновку, види та категорії віз та ін.

Безпосередньо щодо ідентифікації осіб та документів офіцери-прикордонники повинні знати:

загальні положення щодо ідентифікації особи, чинники, які впливають на проведення ідентифікації особи, послідовність дій при перевірці документів і здійсненні ідентифікації особи;

особливості об'єктів зовнішності (особливості фотоматеріалів; порядок дослідження фотографії; ознаки зовнішності, за якими можна визначити стать людини; антропологічні типи людини; ознаки різних антропологічних типів; розміри низького, середнього і високого зросту чоловіків і жінок; ознаки, за яким можна визначити вік людини; вікові зміни зовнішності; ознаки, за якими можна визначити тип статури тіла; елементи обличчя та їх різновиди; особливі прикмети людини і їх різновиди; види пластичних операцій; функціональні ознаки людини; зовнішні ознаки проявів неврологічного стану; зовнішні ознаки «політики омани»; етнографічні особливості поведінки; фонетичні ознаки мов; супутні ознаки зовнішності; етнічні особливості носіння одягу; етнічні особливості жестикуляції; вимоги до «словесного портрету»; термінологію «словесного портрету»; порядок складання «словесного портрету»);

документи, що посвідчують особу та мету подорожі (методику вивчення реквізитів документів; порядок виявлення відповідності реквізитів документа встановленому зразкові; способи проведення фотопортретної ідентифікації власника документа та за відбитками нігтьових фаланг; додаткові документи для ідентифікації особи; порядок вивчення віз та відміток прикордонних служб).

особливості поведінки пасажира, порядок його опитування (стресові реакції, фізіологічні, емоційні, рухові; жести людини, що намагається дещо приховати або обдурити; порядок оцінки результатів психологічного спостереження; порядок проведення опитування, формування питань, оцінки відповідей; порядок оцінки кількості і якості речей контрольованої особи та їх відповідності легенді пасажира [2, с. 31–32].

Безпосередньо щодо вмінь слід вказати на важливість для офіцера-прикордонника загальних умінь щодо організації прикордонного контролю, зокрема йдеться про вміння з високою ефективністю організувати прикордонний контроль на ділянці відділу прикордонної служби; вирішувати питання з пропуску осіб та транспортних засобів через державний кордон України.

Важливе значення мають також уміння офіцерів-прикордонників щодо паспортного контролю. Це уміння виявляти захисні елементи паспортних документів; розпізнавати способи внесення ідентифікатора у паспортний документ; виявляти різні способи фальсифікації у паспортних документах; застосовувати технічні засоби паспортного контролю для виявлення захисних елементів та фальсифікацій; складати словесний портрет та фоторобот за загальними та частковими ідентифікаційними ознаками людини.

Безпосередньо для ідентифікації осіб за зовнішністю офіцери-прикордонники повинні уміти:

проводити дослідження зовнішності за фотографією в документі;

за зовнішніми ознаками, поведінкою, голосом визначати стать і вік людини;

визначати антропологічний тип людини, на око визначати її зріст, визначати вікові зміни зовнішності;

виявляти і порівнювати окремі елементи особи людини;

за зовнішнім виглядом виявляти ознаки неврологічного стану людини;

виявляти функціональні ознаки людини та їх різновиди;

визначати супутні ознаки зовнішності;

виявляти помітні ознаки зовнішності людини і сліди пластичних операцій;

визначати за особливостями поведінки національну належність людини;

за жестикуляцією визначати національність особи;

складати «словесний портрет», виявляти осіб за «словесним портретом»;

виявляти характерні риси зовнішності людини, порівнювати обличчя людини з його зображенням на фотографії в документі без розкладу на окремі елементи;

за зовнішнім виглядом визначати ознаки, що вказують на обман;

порівнювати обличчя людини з її зображенням на фотографії в документі за окремими елементами зовнішності або тільки за характерними прикметами;

здійснювати порівняння обличчя людини з її зображенням на фотографії в умовах недостатнього освітлення (при наявності значних світлотіней на обличчі пасажира та при наявності світлових блисків на обличчі пасажира; на фото малого розміру та ін.).

здійснювати порівняння обличчя людини з фотографією в документі при зміні зачіски, використанні косметики; частково прикритого окулярами, одягом; за різних погодних умов; в умовах, коли пасажир своєю поведінкою заважає процесу порівняння;

визначати зміни зовнішності людини, викликані хворобою, травмою, мімікою;

за зовнішнім виглядом пасажира визначати, чи відповідає він статуту паспорта, що пред'являється;

за фонетичним складом вимови визначати мовну групу;

Серед умінь офіцера-прикордонника, необхідних для ідентифікації за документами, слід виокремити такі уміння:

вивчати реквізити документів;

виявляти ознаки невідповідності реквізитів встановленому зразку та заміни фрагментів документів;

визначати, яка держава видала візу і коли; для якої цілі подорожі видано візу; дійсність віз і відміток прикордонних служб та ін.;

виявляти суперечності у візах і відмітках прикордонних служб; невідповідність віз і відміток прикордонних служб легенді пред'явника паспорта;

за відміткам в паспорті визначати коли, з якою метою, в яких країнах бував дійсний власник паспорта;

використовувати для ідентифікації особи інші документи;

Особливо слід вказати на важливість для офіцера-прикордонника уміння здійснювати психологічне спостереження за особами, що перетинають пункти пропуску. Обмеженість часу на проведення прикордонного контролю осіб, які перетинають державний кордон, вимагає від прикордонників вміння вести психологічне спостереження, тобто вміння за зовнішніми ознаками визначити психологічний стан людини і на цій основі прогнозувати можливі її наміри. Службова особа Державної прикордонної служби, яка вміє вести психологічне спостереження, помічати й аналізувати реакції поведінки особи, яка підлягає контролю, може забезпечити більш надійну охорону державного кордону взагалі та ідентифікацію зокрема. Загалом для психологічного спостереження і опитування осіб, що перетинають державний кордон у пунктах пропуску, офіцер-прикордонник повинен уміти:

виявляти ознаки стресових реакцій людини;

визначати за жестами людини спробу приховати дещо чи обманути;

задавати запитання, на які може відповісти тільки справжній власник документа;

задаючи запитання і вислуховуючи відповіді, визначити ступінь знання української (англійської, польської, російської) мови;

визначати, чи відповідає міра знання мови легенді пасажира;

визначити міру знання країни, міста проживання справжнього власника паспорта;

визначити відповідність речей легенді пасажира;

визначити відповідність кількості і якості речей пасажира статусу паспорта [2, с. 32–34].

Окрім цього, для ефективного здійснення ідентифікації офіцер-прикордонник повинен мати відповідну спрямованість особистості, потреби, установки, цінності [7]. Професійна спрямованість майбутнього офіцера-прикордонника – це особлива система його спонукань до застосування своїх сил і здібностей для безпосереднього забезпечення державної прикордонної політики [1, с. 91]. Професійна спрямованість визначає необхідне емоційно-пізнавальне ставлення до професійної діяльності, до вивчення особливостей здійснення ідентифікації у пунктах пропуску. Для успішної роботи у пунктах пропуску мають значення також психічні якості прикордонника, зокрема зорова пам'ять, швидкість запам'ятовування, особливості зорового сприймання, ступінь володіння окомірною сіткою, спостережливість та ін.

Висновки. Належне здійснення ідентифікації є передумовою ефективного і надійного прикордонного контролю осіб, транспортних засобів та вантажів, які перетинають державний кордон. Спеціальні уміння ідентифікації є важливою складовою готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності. Зміст спеціальних умінь ідентифікації офіцера-прикордонника обумовлений цілям і завданнями роботи пунктів пропуску через державний кордон. Вимоги до спеціальних умінь ідентифікації офіцера-прикордонника закріплені у відповідних законах і нормативних актах та визначають необхідність виконання завдань щодо ідентифікації осіб та транспортних засобів. Ідентифікаційні уміння офіцера-прикордонника ґрунтуються на знаннях, його особистісній спрямованості

успішно виконувати ідентифікаційну діяльність у пунктах пропуску. Спеціальні уміння ідентифікації офіцера-прикордонника – це уміння здійснювати ідентифікацію осіб, документів та транспортних засобів, здійснювати психологічне спостереження, що дозволяє ефективно виконувати завдання з прикордонного контролю у пунктах пропуску.

Перспективами подальших наукових розвідок є визначення критеріїв, показників й рівнів сформованості спеціальних умінь ідентифікації у майбутніх офіцерів-прикордонників.

Список використаної література

1. Діденко, О. В. Формування професійної творчості в майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України : монографія / А. В. Діденко. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2009. – 407 с.
2. Ідентифікація особи за національними ознаками під час здійснення прикордонного контролю : навчальний посібник / Е. В. Матусяк, А. Ю. Мальцев, О. Л. Войцеховський та ін. – Хмельницький : Видавництво Національної академії державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2012. – 176 с.
3. Когутич, І. І. Криміналістика: Курс лекцій / І. І. Когутич. – К. : Атіка, 2008. – 888 с.
4. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 3 квітня 2003 р. № 661-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 27. – Ст. 208. – Зі змінами ; ост. ред. 9 черв. 2013 р.
5. Про прикордонний контроль : Закон України від 05 листоп. 2009 р. № 1710-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2010. – № 6. – Ст. 46. – Зі змінами ; ост. ред. 02 груд. 2010 р.
6. <http://dpsu.gov.ua/ua/z-2014-posilennya-viyskovoi-komponenti-v-sistemi-vidomstva-adaptaciya-isnujuchoi-sistemi-do-umov-osoblivogo-periodu-vedennya-boyovih-diy/>
7. Діденко, О. В. Особливості впровадження компетентнісного підходу у професійну підготовку майбутніх офіцерів у ВНЗ / О. В. Діденко // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України . – 2014. – Вип. 3. – Режим доступу: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/Vnadps_2014_3_6%20\(5\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/Vnadps_2014_3_6%20(5).pdf)

Стаття надійшла до редакції 27.10.2016

Степанов С. Специальные умения идентификации как составляющая готовности будущих офицеров-пограничников к профессиональной деятельности

В статье автор рассматривает специальные умения идентификации как важную составляющую готовности будущих офицеров-пограничников к профессиональной деятельности, содержание которых обусловлено целями и задачами работы пунктов пропуска через государственную границу. С. Степанов доказывает, что надлежащее осуществление идентификации является предпосылкой эффективного и надежного пограничного контроля лиц, транспортных средств и грузов, пересекающих государственную границу. Автор раскрывает требования к специальным умениям идентификации офицера-пограничника, которые закреплены в соответствующих законах и нормативных актах и определяют необходимость выполнения задач по идентификации лиц и транспортных средств, и делает вывод, что идентификационные умения офицера-пограничника основываются на знаниях, его личностной направленности успешно выполнять идентификационную деятельность в пунктах пропуска.

Ключевые слова: офицер-пограничник, идентификация, умения, паспортный контроль, профессиональная деятельность.

Stepanov S. Special skills identification as part of future officers of border guards to the profession

The article notes that the need for proper organization of the process of identification at checkpoints, the formation of future officers-border identification skills due to the fact that today the increasing number of people crossing the border with fake passports, and this kind of violations of the most difficult to detect, because specially selected offenders similar in appearance photograph in the passport, some change their appearance.

The author argues that the importance of special skills identification for border guard officer due to the peculiarities of professional activity at the checkpoints, objectives and character of passport controls outlined in legal acts. In particular, the special skills required identification, border guard officer given the task assigned to the State Border Service, in particular border control and border crossing in the prescribed manner of persons, vehicles, goods and other property across the border.

Establishing identity passport people - one of the most difficult tasks in the implementation of border control, and the main part of the installation process of partial identity document bearer is fotoportretna identification, ie determine whether the bearer face it fotokarttsi image on the document. The ability of border guards who serve at checkpoints, identify the discrepancy between the bearer and his face a picture of the photo in the passport, depends on the number of detected persons attempting to cross the state border of the documents that they do not belong, and this in turn provides the reliability of the state border.

The successful identification guard officer should have the necessary knowledge. First of all this knowledge of the legal framework that governs border control, especially the organization and implementation of alien registration. The

author describes the skills needed officers, border guards to carry identification at checkpoints. This is especially common on the ability of border control and document verification, and the ability to conduct research looks at a photo in the document; by their appearance, behavior, voice determine the sex and age of the person and others. The author also points to the importance for border guard officer the ability to carry out psychological monitoring of persons crossing the checkpoints. It is about the ability to detect signs of stress reactions person determined by human gestures trying to hide something or cheat and others.

The researcher does reasonably conclude that identification ability Border Guard officer based on knowledge, his personal orientation to successfully carry out identification activities in the points and determine the effectiveness of his professional activity to implement the passport control at border crossing points.

Keywords: *officer-guard, identification, skills, passport control, professional activity.*